

ОПТИМІЗАЦІЯ ГОСПОДАРЬСЬКОГО СУДОЧИНСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Дришлюк В. І., Кострицький І. Л.

Наукова стаття присвячена окремим питанням спрощення та оптимізації судових процедур у господарському процесі України. З урахуванням воєнного стану в Україні, який був запроваджений в 2022 році в зв'язку із повномасштабною військовою агресією російської федерації, пропонується перегляд механізмів окремих судових процедур в господарському судочинстві, які допоможуть спростити та пришвидшити розгляд судових справ, а також можуть вплинути на ефективність захисту суб'єктів господарювання та завантаженість судів. На підставі аналізу норм чинного процесуального законодавства України, теорії господарського процесуального, порівняння окремих норм та інститутів в інших галузях права, зроблена спроба сформулювати теоретичні підходи до правил та умов оптимізації судових процедур, а також їх спрощення. В статті запропоновано загальні шляхи розвантаження судових установ, збільшення значення альтернативних процедур вирішення господарських спорів. Проаналізовано чинне господарське процесуальне законодавство, точки зору науковців та практикуючих юристів на проблеми забезпечення доступу до правосуддя в умовах воєнного стану та загальні проблеми забезпечення дієвості правосуддя в звичайних умовах. Зроблені спроби сформулювати конкретні пропозиції до чинного господарського процесуального кодексу України щодо забезпечення прав суб'єктів господарювання на судовий захист, вдосконалення діючого господарського процесуального законодавства. Серед запропонованих засобів оптимізації судових процедур у господарському процесі визначені: скорочені строки розгляду та вирішення окремих категорій справ, розширення спрощеної форми судочинства, активне використання альтернативних способів вирішення господарських спорів, розширення використання кіберпростору для здійснення судочинства за умови забезпечення його захищеності та безпеки, фінансове забезпечення апаратів господарських судів. Крім того, підкреслено безперспективність ліквідації судів першої та другої інстанції господарської юрисдикції та створення секцій з розгляду господарських справ у судах загальної або повної юрисдикції.

Ключові слова: господарський процес, судовий захист, судові процедури, воєнний стан.

Dryshliuk V. I., Kostritsky I. L. Optimization of economic procedural law in the conditions of war in Ukraine

The scientific article deals with the specific issues of simplification and optimization of economic procedure law of Ukraine. Due to the war regime in Ukraine, which was introduced on February 24 2022 due to the the full-scale military aggression of russian federation, the authors of the article offer to review the mechanisms of some judicial procedures in economic law proceedings, what will help to simplify and speed up the solution of judicial cases, and may also affect the effectiveness of the protection of business subjects and the charge of the courts. Based on the analysis of the norms of the current procedural law of Ukraine, the theory of economic procedural law, the comparison of particular norms and institutions in other branches of law, an attempt was made to formulate theoretical approaches to the rules and conditions for optimizing legal procedures, as well as their simplification. The article offers general ways of relieving the burden on judicial institutions, increasing the value of alternative procedures for solving economic disputes. The current economic procedural legislation, the viewpoints of scientists and practicing lawyers on the problems of ensuring access to justice under war law and the general problems of ensuring the effectiveness of justice under normal conditions are analyzed. Attempts have been made to formulate specific proposals to the current economic procedural code of Ukraine to ensure the rights of economic entities to judicial protection, to improve the current economic procedural legislation. Among the proposed means of optimizing court procedures in the economic law procedures, the following are defined: shortened terms of proceedings and resolution of certain categories of cases, expansion of the simplified form of judicial proceedings, active use of alternative methods of solving economic cases, the wide use of the use of cyberspace for the implementation of judicial proceedings under the condition of ensuring its security and safety, financial support of management of commercial courts. In addition, it was emphasized the futility of liquidating the courts of first and second instance of economic jurisdiction and creating sections for proceedings of economic cases in courts of general or full jurisdiction.

Key words: economic law process, judicial protection, court procedures, war conditions.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Конституція України гарантує кожному право на звернення до суду за захистом своїх порушених прав та інтересів [1]. Господарський процесуальний кодекс України був суттєво змінений у 2017 році, коли відбувся певний етап уніфікації процесуального законодавства України [2]. Фактично новий кодекс запровадив сучасні механізми регулювання підготовки та розгляду судових справ, оновив підходи в розумінні принципів господарського судочинства, інституту учасників господарського процесу, підходів до оскарження судових рішень та багато ін. У сучасних умовах динамічного розвитку суспільства та з урахуванням викликів, що виникають у зв'язку з воєнним станом, актуальним завданням є оптимізація судових процедур у господарському процесі. Україна, перебуваючи в умовах воєнного конфлікту, потребує ефективних інструментів у сфері правосуддя для забезпечення прав та інтересів суб'єктів господарювання.

Метою статті є розгляд проблеми зміни судових процедур з метою їх найкращої відповідності цілям та завданням господарського судочинства та забезпечення заінтересованим суб'єктами права на судовий захист.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Виклад основного матеріалу дослідження. Окремі питання оптимізації судових процедур у господарському процесі були предметом розгляду таких вчених як Н. А. Абрамов, Л. М. Ніколенко, Т. В. Степанова, С. П. Подцерковний, О. І. Харитонова, В. С. Щербина. Являє інтерес також й здобутки вчених-процесуалістів в галузі цивільного процесуального права таких як Бобрик В. І., С. В. Васильєв, Ю. С. Червоний, М. Й. Штефан, та ін.

Оптимізація як поняття, що використовується в правовій сфері, неодноразово визначалося в науковій літературі. Огляд концептуальних підходів до розкриття змісту цього поняття, щоправда в галузі цивільного судочинства, здійснив у своїй статті А. Гулик [3, с. 121].

В. І. Бобрик висловлює думку, що виходячи зі свого лексичного значення, оптимізація судочинства має передбачати створення такої системи судочинства, що дозволяє ефективно досягати завдань судочинства, забезпечуючи його оперативність і належну якість. Відтак, призначення диференціації цивільного судочинства, на наш погляд, полягає у: - створенні передумов

для ефективної реалізації загального завдання цивільного судочинства та функцій судової влади в цивільному судочинстві, забезпеченні економії процесуальних засобів і раціоналізації розгляду конкретних цивільних справ, сприянні мирному врегулюванню спорів приватноправового характеру. Зазначені аспекти характеризують практичний аспект диференціації цивільного судочинства. З точки зору процесуальної теорії призначення диференціації цивільного судочинства полягає в тому, що вона виступає науковим інструментарієм пізнання як окремих процесуально-правових явищ, так і фундаментальних засад цивільного судочинства - його системи і структури в цілому, його складових і елементів, їх взаємозв'язків і правової природи [4, с. 213].

Сам А. Гулик визначає оптимізацію як процес створення таких судових процедур, які сприяють збереженню ресурсів учасників процесу і суду, а також формуванню для них очікуваного і зручного стану системи цивільного судочинства, при одночасному забезпеченні досягнення поставлених завдань і гарантій здійснення цивільної процесуальної діяльності [3, с. 122].

В цілому більшість науковців дотримуються подібних підходів у визначенні поняття оптимізації в судовому процесі.

Слід зазначити також, що в літературі і в дискусії про реформування господарського судочинства застосовується й термін модернізація. Наприклад, під модернізацією законодавства про судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва пропонується розуміти сукупність заходів, направлених на підвищення ефективності норм права про судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва з урахуванням нових умов розвитку економіки.

Метою модернізації законодавства про судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва є підвищення ефективності матеріальних і процесуальних норм права у цій сфері [5, с. 5].

Цікаві думки щодо конкретних кроків оптимізації судових процедур висловлені експертами проєкту ЄС Право-Justice С. Кравцовим та Б. Мааном. Зокрема вони пропонують надати суддям можливість управління процесом розгляду справ, що дозволить забезпечити його гнучкість, а не інерційне слідування текстам кодексів; позбавлення суддів потреби ухвалювати підготовчі, проміжні, технічні рішення, а відтак, і кардинальний перегляд ролі працівників апарату суду, надання їм певних організаційних повноважень (зокрема,

щодо управління процесом обміну документами між сторонами). Такі повноваження здійснюватимуться під наглядом голови суду або його заступників; зміна підходу до проголошення судового рішення (суд повинен мати можливість додатково зважити усі «за» та «проти» після завершального судового засідання, а не ухвалювати рішення негайно). У день, визначений судом для проголошення рішення, усі учасники процесу отримують уже мотивоване рішення; запровадження звернення до суду за судовим наказом за певним стандартизованим формуляром у найтипівіших категоріях справ. Тоді увесь обсяг інформації буде чітко структурований, що забезпечуватиме швидку обробку документації, а учасникам процесу не потрібно буде складати авторські тексти найпростіших процесуальних документів [6].

Письмове провадження як форму оптимізації цивільного та господарського процесу визначав В. І. Бобрик [7, с. 5]. Слід зазначити, що в сучасній правовій літературі, особливо з огляду на появу Концепції реформування системи судів із метою покращення доступу до правосуддя 2022 року, необхідно чітко розмежовувати процеси оптимізації судових процедур та побудови судової системи.

Докладно вади Концепції були висвітлені О. П. Подцерковним [8, с. 202]. Підтримуючи висловлені науковцем численні аргументи на противагу запропонованим Концепцією шляхам реформування, зазначимо, що існування господарських судів в тому або іншому вигляді історично обумовлено. Розвиток суспільства та ускладнення економічних зв'язків між суб'єктами торгової, комерційної, виробничої діяльності зумовили необхідність швидкого та ефективного розгляду та вирішення спорів між такими суб'єктами, а відтак і появу торговельних, комерційних, арбітражних чи господарських судів. Можна стверджувати, що поява господарських судів є природнім процесом, а державне врегулювання їх діяльності є наслідком їх виникнення та розуміння державою необхідності забезпечення ефективного розвитку економіки через швидке та ефективно судочинство у комерційних або господарських справах. Створення секцій з розгляду господарських справ у місцевих судах повної юрисдикції не зекономить, а щонайменше залишить витрати на утримання апарату суду на тому ж рівні. Розчинення господарських судів в системі судів загальної (повної) юрисдикції лише розповсюдить всі проблеми останньої на розгляд та вирішення господарських справ. При цьому навантаження на суддів секції

з розгляду господарських справ залишиться також на такому саме рівні. Чи буде шляхом до розвантаження інших суддів розширення компетенції суддів господарської спеціалізації щодо розгляду інших категорій справ в порядку цивільного або кримінального судочинства? Представляється, що це не тільки порушить принципи спеціалізації суддів, але й відволікає від проблеми комплектування вакантних посад суддів загальної юрисдикції, забезпечення фінансуванням апаратів загальних місцевих судів, що прямо впливає на строки розгляду судових справ, і як наслідок, ефективність здійснення правосуддя.

З нашої точки зору до розширення дискреції господарських судів, як власне і судів всіх юрисдикцій, слід підходити з обережністю. На сьогоднішній судова система потребує виваженого та збалансованого підходу у поєднанні формальних процедур та наданні повної свободи суддівського розсуду.

Ефективним шляхом до оптимізації господарського процесу є запровадження нових та вдосконалення існуючих судових процедур - стимулювання до позасудових шляхів вирішення господарських спорів, більш активне використання процесуальних можливостей врегулювання спору за участю судді, запровадження і підвищення ролі медіаційних процедур. Особливої актуальності набуває питання оптимізації судових процедур в період запровадження воєнного стану. Головною проблемою залишається доступ до правосуддя та ефективний захист прав та інтересів суб'єктів, що до нього звертаються. Хоча багато будівель в яких розміщувалися суди постраждали внаслідок воєнних дій, навряд чи це може бути аргументом при вирішенні питання про ліквідацію судів господарської юрисдикції першої та другої інстанції. Логічним є перенесення судового органу на безпечну територію або зміна правил юрисдикції для осіб, які були переміщені внаслідок бойових дій для забезпечення захисту їх прав та інтересів.

В умовах воєнного стану судові процедури повинні бути спрямовані на швидке та ефективно вирішення спорів, щоб забезпечити стабільність і нормальне функціонування господарського сектору. З метою захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання важливо вдосконалити судові процедури таким чином, щоб вони відповідали вимогам правової охорони в умовах воєнного конфлікту.

Запорукою ефективного захисту суб'єктів господарювання є впровадження сучасних інформаційних технологій для автоматизації судових

процедур, електронного документообігу та забезпечення доступу до судової інформації в реальному часі. Разом із тим необхідно забезпечити кібербезпеку функціонування судових процедур в електронній формі, оскільки останні події із хакерською атакою мережі мобільного оператора «Київстар» в грудні 2023 року актуалізують питання безпеки кіберпростору.

Одним із шляхів забезпечення захисту суб'єктів господарювання є розробка та впровадження спрощених судових процедур, зокрема впровадження спрощеного позовного провадження для більшості судових справ, що розглядаються судом. Такий підхід дозволить зменшити час на розгляд справ та сприятиме більш ефективному здійсненню правосуддя.

Окремим напрямом має стати посилення альтернативних методів вирішення спорів. Сприяння використанню альтернативних методів вирішення спорів, таких як медіація або врегулювання спору за участю судді може бути швидшим і менш формальним способом вирішення правових конфліктів. В літературі досить багато уваги приділяється перспективності застосування медіаційних процедур як в цивільному, так і господарському процесі [9, 10].

Перегляд строків розгляду окремих категорій судових справ у сферах критично важливих для економіки та безпеки країни у бік їх зменшення.

В науковій періодичній літературі звертається увага на активізацію законодавчих ініціатив щодо спрощення судових процедур [11, с. 55]. Зокрема вказувалося на законопроекти № 7315 та № 7316 від 26.04.2022 року, які стосуються змін до процесуального законодавства України та Закону України «Про судоустрій та статус судів» на період дії воєнного або надзвичайного стану. Серед таких ініціатив запровадження можливості доручення повноважень секретаря судового засідання іншими працівниками апарату суду або виконувати свої професійні функції дистанційно, пропонується запровадити можливість додаткового сповіщення учасників судового процесу про розгляд справи будь-якими можливими відомими засобами комунікації (телефонограма, електронні та sms-повідомлення, мобільний додаток «Дія»), розширення сфери застосування письмового провадження при розгляді судових справ у судах всіх юрисдикцій на період дії воєнного чи надзвичайного стану, можливості проведення зборів суддів дистанційно у режимі відеоконференції, отримання через додаток «Дія» особою, що є стороною по справі у формі електронного документу

судового рішення по справі та/або виконавчого документу та інше [12, 13].

Оптимізація судових процедур у господарському процесі в умовах воєнного стану є важливим кроком для забезпечення ефективного функціонування правосуддя та захисту прав та інтересів громадян, установ, підприємств і організацій. Запропоновані заходи спрямовані на прискорення та поліпшення якості судочинства в умовах кризового стану, що врешті-решт допоможе створити стійке та надійне правове середовище для розвитку господарського сектору України.

Інші проблеми пов'язані з дослідженням перспектив розвитку господарського процесуального законодавства, зокрема в частині ефективності здійснення судових процедур та їх оптимізації, зокрема в умовах воєнного стану становлять **перспективні напрямки подальших наукових розвідок**.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56.
3. Гулик А. Поняття оптимізації цивільного судочинства: огляд концептуальних підходів. *Публічне право*. № 2. 2020. С. 121-127.
4. Бобрик В.І. Диференціація цивільного судочинства: методологія, стан і перспективи : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2020. 636 с.
5. Концепція модернізації господарського законодавства на базі Господарського кодексу України (Проект). *Економіка та право*. 2006. № 2. С. 5-16.
6. Кравцов С., Маан Берт. Оптимізація судочинства в Україні: як можна осучаснити процес. URL.: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/optimizaciya-sudochinstva-v-ukrayini-yak-mozhna-osuchasniti-proces.html>.
7. Бобрик В.І. Письмове провадження к форма оптимізації господарського та цивільного судочинства. *Вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2014. № 2. С. 4-7.
8. Подцерковний О.П. Щодо реформування господарської юстиції у світлі нових концепцій. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 201-207.
9. Маковій В.П. Цивільно-правова сутність медіативних угод. *Медіація в судовій, правоохоронній та правозахисній системах: матеріали міжн. наук.-практ. конф.*, м. Одеса, 30-31 травня 2019 р. Одеса: ОДУВС, 2019. С. 140-144.

10. Журавель А.В. До питання про розвиток медіації в Україні. *Медіація в судовій, правоохоронній та правозахисній системах: матеріали міжн. наук.-практ. конф.*, м. Одеса, 30-31 травня 2019 р. Одеса: ОДУВС, 2019. С. 80-86.

11. Привиденцев О.Г. Особливості здійснення цивільного судочинства в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. № 1. 2022. С. 54-57.

12. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо здійснення судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану № 7315 від 26.04.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39495> (дата звернення: 04.05.2022).

13. Проект Закону про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України та Господарського процесуального кодексу України (щодо здійснення

судочинства в умовах воєнного чи надзвичайного стану) № 7316 від 26.04.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39489> (дата звернення: 04.05.2022).

Дришлюк В. І.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри трудового, земельного
та господарського права
Одеського державного університету
внутрішніх справ

Кострицький І. Л.,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри трудового, земельного
та господарського права
Одеського державного університету
внутрішніх справ